

УДК 338.24

Моргачов І.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та маркетингу,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

АЛЬТЕРНАТИВНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОЗАЙНЯТОГО НАСЕЛЕННЯ

У статті розглянуто проблеми альтернативного пенсійного забезпечення самозайнятого населення, звернуто увагу на високий рівень його інвестиційної мотивації, який в сучасних умовах реалізується далеко не в повній мірі. В якості економічної основи успішного альтернативного пенсійного забезпечення самозайнятого населення уточнено його ефективну інвестиційну діяльність. Важливою проблемою на шляху такої діяльності була безперспективність вітчизняного фондового ринку та ринку нерухомості, що є потенційною загрозою втечі капіталу за кордон. Визнана провідна роль держави в регулюванні проблем пенсійного забезпечення самозайнятого населення та у формуванні механізмів вирішення протиріч і проблем його інвестиційної діяльності.

Ключові слова: самозайняте населення, пенсійне забезпечення, інвестиційна діяльність, національне господарство, державне регулювання, акції, нерухомість.

АЛЬТЕРНАТИВНОЕ ПЕНСИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ САМОЗАНЯТОГО НАСЕЛЕНИЯ

Моргачёв И.В.

В статье рассмотрены проблемы альтернативного пенсионного обеспечения самозанятого населения, обращено внимание на высокий уровень его инвестиционной мотивации, который в современных условиях реализуется далеко не в полной мере. В качестве экономической основы успешного альтернативного пенсионного обеспечения самозанятого населения уточнена его эффективная инвестиционная деятельность. Важной проблемой на пути такой деятельности была бесперспективность отечественного фондового рынка и рынка недвижимости, что является потенциальной угрозой утечки капитала за границу. Признана ведущая роль государства в регулировании проблем пенсионного обеспечения самозанятого населения и в формировании механизмов решения противоречий и проблем его инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: самозанятое население, пенсионное обеспечение, инвестиционная деятельность, национальное хозяйство, государственное регулирование, акции, недвижимость.

ALTERNATIVE PENSION PROVISION OF SELF-EMPLOYED POPULATION

Morhachov I.

The problems of alternative pension provision for the self-employed population are considered in the work. Attention is drawn to the high level of him investment motivation, which under modern conditions is far from being fully realized. Effective investment activity of the self-employed population is specified as an economic basis for successful alternative pension provision for such a group of people. An important problem in the way of such activity was the unprofitability of the domestic stock market and the real estate market, which is a potential threat of capital flight abroad. The leading role of the state recognized in regulating the problems of pension provision for the self-employed population and the formation of mechanisms for resolving the contradictions and problems of its investment activity.

Keywords: self-employed population, pensions, investment activities, national economy, state regulation, shares, real estate.

Постановка проблеми. Поява такого класу осіб, як самозайняте населення, зумовлює певний науковий інтерес до нього. Ці особи є майже в кожній країні. Не винятком стає і Україна, де кількість самозайнятих осіб кожного року зростає. Нажаль, в нашій країні відповідне явище є результатом поступової деіндустріалізації, зменшення робочих місць в промисловості та інших галузях економіки.

Цей клас в національному господарстві поступово набирає ваги за кількістю осіб та часткою в національному доході. Витрачаючи свої доходи в Україні він забезпечує робочі місця іншим громадянам країни. Отже самозайнятість населення слід розглядати в якості корисного для національного господарства явища навіть незважаючи на наявність важливої

об'єктивної проблеми – значна частка самозайнятого населення не сплачує податки.

Велика кількість самозайнятих осіб в країні не зареєстрована в якості підприємців і не декларують свої доходи, тому і не сплачують податки. Однак разом з цим на таких осіб не поширюється пенсійне забезпечення в порівнянні з іншими особами, які мають страховий стаж. Вирішення проблеми як пенсійного забезпечення самозайнятого населення так і оподаткування такого сектора економіки в сучасних умовах стає вельми актуальною економічною проблемою.

Забезпечення пристойного рівня життя в старості громадян країни є не тільки соціальним питанням. Можливість ефективного збереження ними частини своїх доходів суттєво впливає і на національне гос-

подарство, коли в країні стає більше багатших людей незалежно від «доброї волі» держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання альтернативного пенсійного забезпечення самозайнятих осіб тісно пов'язані з проблемами інвестиційної діяльності, оскільки саме ефективні інвестиції таких осіб в майбутньому дозволять їм отримувати пристойне альтернативне пенсійне забезпечення. Проблеми інвестиційної діяльності є досить популярними серед вітчизняних науковців, прикладом є роботи [1-6]. Питання пенсійного забезпечення населення також поступово набувають популярності, прикладом є [7; 8]. Аналіз цих та інших наукових робіт за напрямом дозволяє робити висновки щодо необхідності поглиблення досліджень в частині вирішення об'єктивних проблем і протиріч альтернативного пенсійного забезпечення самозайнятих осіб на основі системного підходу, згідно якого таке забезпечення розглядається в сукупності з проблемами здійснення інвестиційної діяльності в країні.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження особливостей, проблем і недоліків альтернативного пенсійного забезпечення самозайнятих осіб в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В нашому дослідженні ми будемо виходити з того, що самозайнята особа скористається правом «викупу» страхового стажу для отримання солідарної пенсії. Однак, по-перше, така практика згодом може припинитися, оскільки держава залишається в програшу, по-друге, скоріш за все розмір такої пенсії не буде задовольняти більшість самозайнятих осіб. Наприклад, загальний розмір прожиткового мінімуму на 2018 рік в Україні запланований в розмірі 1700,00 грн., в той час як розмір мінімальної пенсії – 1373,00. Навіть пенсія 1700,00 – 2000,00 в цінах 2017 року для більшості громадян не забезпечить пристойний за їх мірками рівень життя.

Наведені факти, а також бажання забезпечити пристойний рівень життя в майбутньому, зумовить зацікавленість значного числа самозайнятих осіб вже сьогодні шукати шляхи альтернативного пенсійного забезпечення.

Якщо державні службовці та науковці відносно спокійно очікують прихід старості в надії на добру державну пенсію, то самозайнята особа усвідомлює свою незахищеність в майбутньому, і це спонукає її ставати активним інвестором для самостійного фінансового забезпечення своєї старості. Саме ця властивість самозайнятих осіб, а саме: висока схильність до інвестування – може бути корисною для національного господарства.

Ідеальним варіантом вирішення проблеми майбутнього забезпечення та сплатою податків самозайнятої особи є удосконалення механізму відповідного оподаткування, коли такій особі вигідно сплачувати податки і страхові внески до пенсійного фонду зараз, а в майбутньому вона отримує пенсію, яка буде пропорційною зроблених внесків.

Нажаль, в найближчому майбутньому такий баланс не буде знайдений, оскільки хтось має бути в програшу. Сучасна пенсійна система України крім виплат безпосередньо пенсіонерам вимагає здійснення накладних витрат на утримання апарату пенсійного фонду. В той же час, державна солідарна пенсійна система не перед-

бачає інвестицій і доходів від них. За умов відсутності таких доходів від інвестицій загальна сума виплат пенсіонерам менше загальної суми надходжень до пенсійного фонду на розмір накладних витрат на утримання його апарату.

Якщо ці витрати на себе візьме самозайнята особа, то вона залишиться в програшу, оскільки в цілому отримує менше, ніж сплатить. Якщо держава – в програшу залишиться вона, однак даний програш буде менший на відміну від випадку, коли самозайняті особи взагалі не сплачують страхові внески, а в підсумку отримують мінімальну пенсію.

Інертність державної пенсійної системи в найближчому майбутньому змусить самозайнятих осіб шукати альтернативні варіанти пенсійного забезпечення. На сучасному етапі таким варіантом є інвестиції в наступні види активів: акції та інші цінні папери; нерухомість; іноземна валюта та дорогоцінні метали.

Розглянемо ці напрями інвестицій більш детально.

1) акції та інші цінні папери

Акції провідних підприємств завжди розглядалися в якості класичного варіанту довгострокових інвестицій. Однак останніми часами виникло явище, коли навіть прибуткове підприємство характеризується негативною тенденцією ціни на його акції, особливо в перерахунку на тверду валюту. Цю ситуацію можна пояснити складністю фінансового ринку, коли ціну на акції формує не стільки результат роботи цього підприємства, скільки кон'юнктура спекулятивного попиту і пропозиції. Саме спекулянти, а вірніше: трейдери та їх психологічний настрій – в більшому ступені впливають на ціну акцій підприємств.

З метою здійснення альтернативного пенсійного забезпечення більш доцільним є формування довгострокового диверсифікованого портфелю акцій підприємств. Чи дозволяє вітчизняний фондовий ринок ефективно формувати такі портфелі? Відповідь на це питання можна зробити на основі аналізу індексу UX. Майже в кожній країні є індекс, який розраховується на основі динаміки цін на акції її провідних підприємств. В Україні – це індекс UX, його динаміка за 5-ть останніх роки наведена на рис. 1.

Дані рис. 1 свідчать, що довгострокові інвестиції у вітчизняні цінні папери протягом останніх 5-и років для більшості таких інвесторів не принесли прибутку. Наприклад, значення індексу у 03.01.2018р. повернулося до його значення у 2012 році. Отже в цілому український фондовий ринок не був доцільним останні 5-ть років для самозайнятих осіб з точки зору довгострокових інвестицій у формування диверсифікованого портфелю акцій підприємств для майбутнього пенсійного забезпечення.

Для прикладу порівняємо аналогічні російські та американські індекси (рис. 2, рис. 3).

Російський фондовий ринок (див. рис. 2) також останні п'ять років був проблематичним в частині формування довгострокового диверсифікованого портфелю акцій підприємств.

Аналіз даних рис. 2 та рис. 3 дозволяє робити висновок щодо перспективності фондового ринку саме США для здійснення довгострокових інвестицій в акції підприємств.

Фондовий ринок США характеризується більшим вибором (наприклад, в розрахунку індексу РТС вхо-

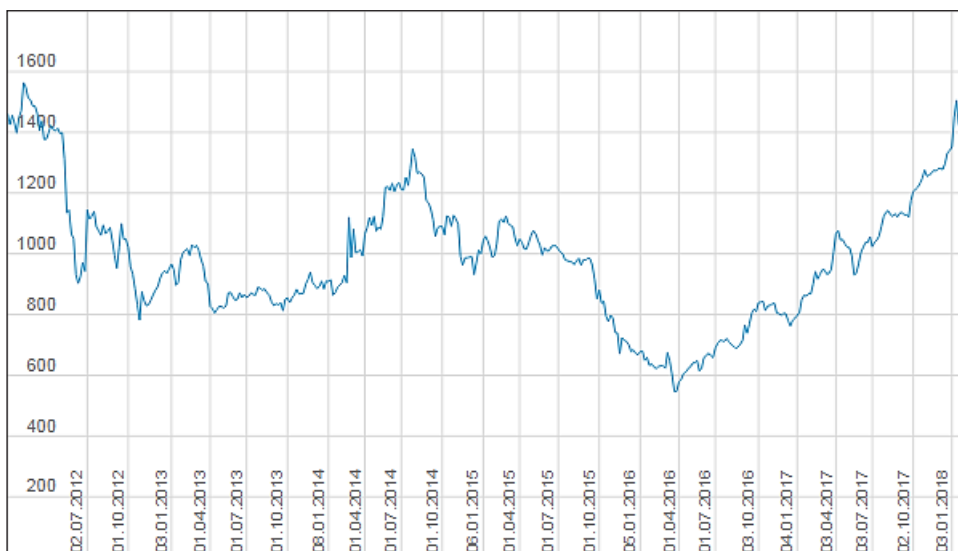

Рис. 1. Динаміка індексу UX за 5-ть останніх роки

Рис. 2. Динаміка індексу РТС за останні 5-ть років

Рис. 3. Динаміка індексу S & P 500 за останні 5-ть років

дять близько 50 провідних російських підприємств, а індексу S & P 500 – 500). До того ж, американський ринок характеризується сталим зростанням в перерахунку на тверду валюту (див. рис. 3.), тому є доцільний для формування довгострокових диверсифікованих

портфелів акцій підприємств, що саме необхідно для альтернативного пенсійного забезпечення.

2) *нерухомість*

Нерухомість завжди була засобом збереженні коштів і привабливим об'єктом інвестування. Після

фінансової кризи 2008 року ціни як в Україні, так і в інших країнах на нерухомість знизилися, що зумовило необхідність переоцінки цього виду активів.

Для аналізу доцільності інвестицій в нерухомість в Україні оцінимо динаміку цін на неї в Києві (рис. 4). Навіть в столиці вартість нерухомості протягом останніх 5-ти років знижувалася в розрахунку на тверду валюту. Аналогічна ситуація спостерігалася в цілому в Україні. Зниження цін на вітчизняну нерухомість можна пояснити зменшенням чисельності населення та кількості робочих місць в країні.

В Росії ціни на нерухомість протягом 5-ти років також знизилися, однак останнім часом тенденція змінилася на протилежну (рис. 5.).

Росія розглядається як країна альтернативного варіанту інвестування коштів в нерухомість. В цю сусідню країну часто їздять українці на заробітки, однак вона

може стати також об'єктом інвестування коштів в нерухомість з метою отримання доходів в майбутньому. Привабливими стають великі міста з чисельністю мешканців більше 1 млн. осіб, де попит на нерухомість не падає, а житло також можна здавати в оренду.

3) іноземна валюта та дорогоцінні метали

Даний вид інвестицій дозволяв зберегти заощадження через замороження їх цінності. Однак і він має свої недоліки: навіть долар США і євро втрачають свою цінність з часом; дорогоцінні метали характеризуються труднощами фізичного зберігання; такий вид інвестицій не дозволяє отримати прибуток.

Нажаль для України, коли знижуються ціни на нерухомість і цінні папери в перерахунку на тверду валюту, саме така валюта стає більш цікавим об'єктом інвестицій. Для національного господарства можна констатувати і прогнозувати негативні наслідки від

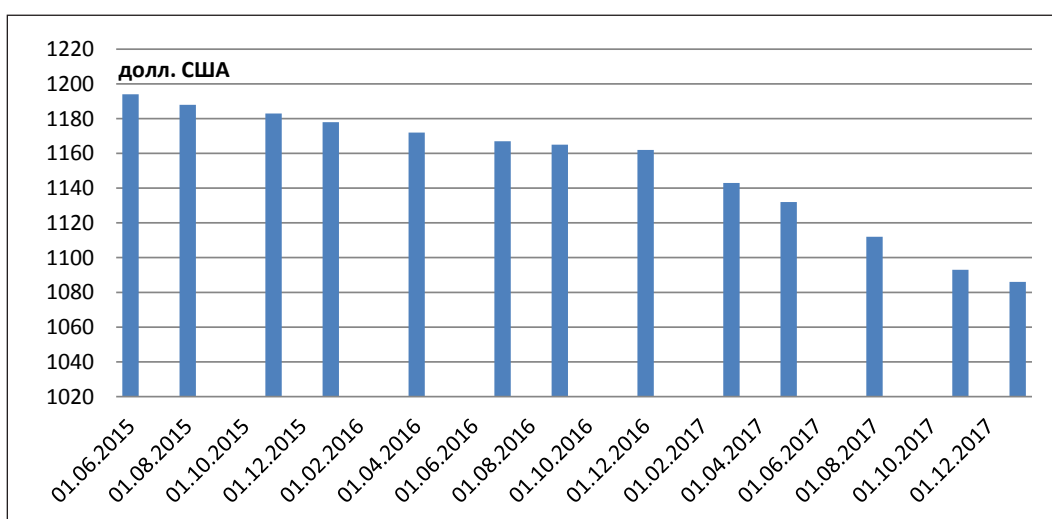

Рис. 4. Динаміка середньої ціни за 1 кв.м. на квартири в м.Київ на вторинному ринку

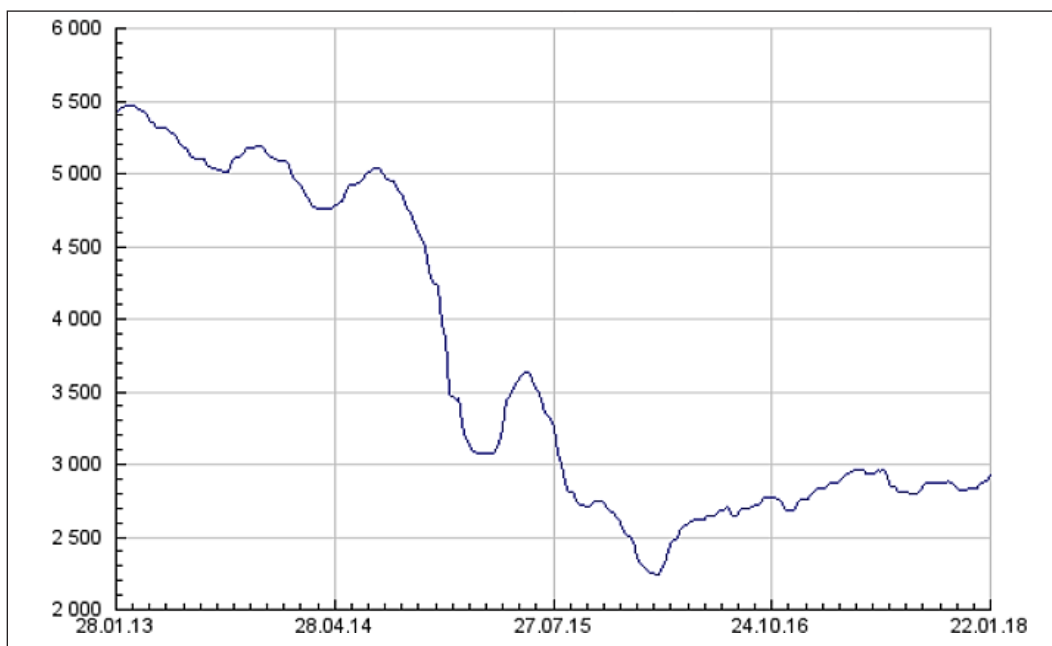

Рис. 5. Динаміка середньої ціни 1 кв. м в долл. США на квартири в Москві на вторинному ринку

цієї закономірності. Значний внутрішній ресурс: заощадження самозайнятого населення з високою мотивацією до інвестування – втрачається в якості локомотива розвитку фондового ринку, ринку нерухомості і галузі будівництва з відповідною втратою робочих місць та податків.

Утворюється негативне замкнуте коло, коли негативна динаміка цін на вітчизняному фондовому ринку і ринку нерухомості зумовлює відтік інвестицій в інші країни. В свою чергу негативне сальдо інвестицій призводить до зменшення робочих місць в країні та прибутків вітчизняних підприємств, що впливає на зниження цін на нерухомість та акції. Такий негативний мультиплікатор для України може мати вельми негативні наслідки в довгостроковій перспективі.

В країні вже існувала практика діяльності пайових інвестиційних фондів, які на комерційних засадах залучали кошти фізичних осіб і формували диверсифіковані портфелі цінних паперів. Нажаль, така практика зазнала невдачі, оскільки (див. рис. 1) навіть за умов прибуткової діяльності акції більшості вітчизняних підприємств з цього портфеля не зростали.

В умовах, коли вартість акцій підприємств не зростає навіть при прибутковій їх діяльності, чинником мотивації інвесторів залишається виплата дивідендів. Для використання такого чинника в свою чергу необхідно долати супротив керівників таких підприємств, які завжди схильні залишати кошти на розвиток підприємства. Даний супротив може бути подоланий, коли акціонери реально впливають на керівника підприємства. Нажаль, в Україні механізм створення таких умов і вирішення наведених протиріч поки не існує. Можливо удосконалення державного регулювання інвестиційної діяльності в країні та самозайнятого населення в майбутньому дозволить сформувати такий механізм.

Висновки з проведеного дослідження. Основою успішного альтернативного пенсійного забезпечення

самозайнятих осіб є ефективна їх інвестиційна діяльність. Такі особи мають високу інвестиційну мотивацію розуміючи перспективу отримання мінімальної пенсії від держави. Відповідна мотивація може бути суттєвим ресурсом розвитку національного господарства в частині здійснення інвестицій, створення додаткових робочих місць, збільшення податкових надходжень.

В сучасних умовах процес альтернативного пенсійного забезпечення самозайнятих осіб є проблематичним. Основна проблема пов'язана зі станом інвестиційної діяльності в країні, а саме: незважаючи на високу інвестиційну мотивацію таких осіб вітчизняні цінні папери та нерухомість не являють собою ефективні об'єкти для вкладання коштів, що зумовлює негативний мультиплікаційний ефект, результатом якого є поступове збільшення швидкості відтоку інвестицій, населення, зниження кількості робочих місць.

Важливим завданням державного регулювання як самозайнятого населення так і інвестиційної діяльності має бути зупинити негативну дію цього мультиплікаційного ефекту.

Коли механізми альтернативного пенсійного забезпечення самозайнятого населення ще тільки формуються і є певні недоліки, держава має забезпечити мінімальні страхові платежі з таких осіб, які за своєю сутністю мають форму податку (тобто безумовного платежу). Дані мінімальні платежі не повинні відлякувати самозайнятих осіб від їх діяльності та «підпитувати» солідарну пенсійну систему в країні, з якої в майбутньому вони будуть отримувати хоч і мінімальну, але гарантовану пенсію. Одночасно механізми альтернативного пенсійного забезпечення самозайнятих осіб в Україні мають удосконалюватися в тому числі за участю держави. Ці механізми мають спрямувати високу інвестиційну мотивацію досліджуваних осіб до вкладання коштів у вітчизняні цінні папери та нерухомість.

1. Бузько І.Р. *Інвестиційна політика у глобальному вимірі: формування та реалізація: [монографія]* / [І.Р. Бузько, В.І. Чиж, А.Ю. Тищенко] – Луганськ: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2011. – 192 с.

2. Гончаров В.М. *Інвестиційні ресурси та їх економічне регулювання: [монографія]* / [В.М. Гончаров, А.А. Навроцький, О.А. Коломійцев] – Донецьк: СПД Купріянов ВС, 2006. – 204 с.

3. Гончаров В.Н. *Інвестиционная составляющая развития украинских агропредприятий в условиях земельной реформы* / В.Н. Гончаров, Н.В. Зось-Киор // *Економінфо*. – 2012. – № 18. – С. 78-83.

4. Гончаров В.М. *Державна інноваційна політика розвитку науково-технічних систем: [монографія]* / [В.М. Гончаров, І.В. Моргачов] – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2013. – 372 с.

5. Заблодська І.В. *Оцінювання інвестиційної привабливості регіону за допомогою поліструктурного показника* / І.В. Заблодська, О.М. Шаповалова // *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. – 2009. – № 4. – С. 67-72.

6. Моргачов І.В. *Достатність інфраструктурного забезпечення інвестиційно-інноваційних процесів в Україні на державному і регіональному рівнях* / І.В. Моргачов // *Бізнес Інформ*. – 2015. – № 3. – С. 127-131.

7. Толуб'як С.В. *Державна політика пенсійного забезпечення: сутність і функції* / С.В. Толуб'як // *Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку*. – 2009 – Вип. 4 (27). – С. 1-7.

8. Толуб'як С.В. *Запровадження пенсійних облігацій як механізм залучення фінансових ресурсів до Пенсійного фонду* / С.В. Толуб'як // *Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. – 2012. – № 2. – С. 1-5.

E-mail: morgachov.ilya@gmail.com